

KT

Unîversiteya Artuklûyî ya Mêrdînî
Enstîtuyê Zîwanê Ganîyan yê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kultûrê Kurdan
Projeyê Lîsansê Berzî yê Bêtezî

DERHEQÊ KAYÊ DOMANANÊ
DEWANÊ DORÊ LICÊ

Kendal TOSUN

14721037

Şêwirmend

Îbrahim BİNGÖL

Mêrdîn 2017

TEDEYÎ	1
VATEYO VERÎN	2
1) KAYÊ LAJAN	3
2) KAYÊ KÊNAN	4
3) KAYÊ LAJ Û KÊNAN PÎYA	6
4) ÇIME	10
5) FOTOGRAFÎ	11

VATEYO VERÎN

Nê projeyî de mi waşt ke ciwîyayîşê dewê mintiqaya Licê de kayê domanan ez binûsnê.

Tesirê dînî, ekonomî û kulturî ciwîyayîşê merdiman de esto. Kaykerdişê domanan de zî ma nê tesîran vînenê. Ca-cayan kêneyî û lajî cîya kaykenê; no sebab ra kayê kêneyan û lajan zî cîya beno. Çîyo ke balê mi ant kayê lajan de zafane pêrodayîş esto; no zî cuye de pozîsyonê lajan dîyar keno. Cuye de lajî serbest ê, nengan rehet çînenê û pêrodayîş zî sembolê serdestî yo.

Zafê kayanê ma mintiqayanê bînan de zî estê; bi rastî ez nêzana kam tesîrê kamî de mendo. Kulturî zafê rayan konê têmîyan û mêrdim nêşkeno vajo no eynî kultur o.

Labelê henî kay bi xuliqnayoxê domanan ameyo vînayîş; nê kayan de tesîrê cuyê domanan esto. Ma vajin sey hule; koyî nêbîyêne no kay zî ga çin bo; nê kay rê lazim o ke darê çilo bibo; nê darî zî koyan de estê.

Nê xebatî de ma do kayê domanan bivînin; beno ke ma domantîyê xo zî bivînin. Ez bawer kena ke ma do xo û domananê xo newe ra nas bikerin. Çünke kayî û cuye têra dûrî nîyê.

1) KAYÊ LAJAN

Seke ma verê cû vatibî, kayan ra henî bi kênan henî zî bi lajan yenê kaykerdişî, ge-ge zî her di hetî zî têdir kaykenê.

Sêgame:

No kay de çend kesî bê zî beno.

Kaykerdişê ey:

Vernî de yew xêzeke ancenê ke nameyê aye doxe ya. Doxa xo dîyar kenê û hîrê gamî erzenê û serê xêze ra çil danê, kamo ke dûrî şiro (çil do) o beno xalib.

Çil:

No kay zî sey sêgame yo; labelê tiya de gamî çin ê.

Kaykerdişê ey:

Yew xêze ancenê (dîyar kenê), her di lingê xo şanê têver û xo çil danê, kamo ke zaf dûrî şiro, o beno xalib.

Mêse:

Semedê nê kayî en tay hîrê tenî lazim ê.

Kaykerdişê ey:

Yew orte (mîyan de) de vindeno û kela danê sereyê ey; ê kiştê ey zî ganî kelayê ey bifînê. O ke miyan de vinderto bi gîştan zincê xo pê gêno û vengê mêse vejeno. Eke dorê ey de yê vernî de danê gîştê ey a raste ro, dima ra danê gîştê ey ê çepe ro. Eke esnayê perodayîşî de kelayê ey bifîne mexlûb beno. Heta kelayê ey nêfînê, embazê kiştê rastî û çepî tim kuwayîş wenê.

Seredew:

No kay de çende kes biwazo eşkeno kaykero.

Kaykerdişê ey:

Di grûbî virazênê; hemberê yewbînan vîndenê xêze miyanê înan da û xêze sînora; lazimoke xêze derbas nêkerê. Bi destan hêrişê yewbînan kenê, kamo ke destê ê bînî qefelna labelê nêşka banco sînorê xo o kay ra vejîyeno. Eke kaş kerd sînorê xo na rey o ke kaş bîyo, o kay ra vejîyeno. Heta yew nêmano no kay dewam kenê.

Linga qîne:

No kay zafê cayan de yeno kaykerdişî.

Kaykerdişê ey:

Di merdimî têkişte de xo derg kenê û sereyê înan şino hetê lingan; çenganê xo kenê pêro û bi lingan yewbînan qelebnênê; kamo ke bibo xalib; ê bînî serî ser biqelebno; heta bieşko bi destê xo yê bînî dano qînê ê ro.

Tehte:

Kaykerdişê ey:

Hîrê xêzî ancenê, hîrê dergî, hîrê hîra yî; sîyêka tehta qije mîyanê xêzan de benê, labelê gere lingê yê nêgino xêze ro; gere bi yew linge ser tehta xo bero; heya heme çargoşeyî yan heminan biqedîno û tehte bierzî teber. O, eke bi no hawayî kaye biqedîno, o beno xalib.

Çale:

No kay bi gozan yeno kaykerdişî.

Kaykerdişê ey:

Yew çale virazenê; çend hebî kaykerdoxî bibê endêke gozan çale de nanê ro. Dima ra mesafe eyar kenê û peşke erzenê: kam vernî de destpêkeno dîyar kenê. Nîşan gênê û gozan erzenê çale; gozê kamî biko çale, yê gozêke çale de yê înan gêno, gozî benê ê yê. No hawa dewam keno, heta gozî biqedîyê.

2) KAYÊ KÊNAN

Henî kay tena mîyanê kênan de yenê kaykerdişî. Kayê kênan de zafî dêrî estê. Mintiqaya Licê de kurmancî û kirmanckî pîya yenê qiseykerdişî. No sebeb ra dêrî kurmancî û kirmanckî kewtê têmîyan.

Helê lê:

Kaykerdişê ey:

Domanî şinê serê darê velgî, destê yewbînan pêgênê û xo erzenê cor, xo kenê berz û danê erd ro û dêran vanê:

Helê lê lê lewendê

Sîne sipe bazin zendê

Zendê xo zendê to ro dî

Bêrê ma şin govendê

Çîçkû Meqes

No kay bi di tena yeno kaykerdişî.

Kaykerdişê ey:

Yewe hetêke vindena, ya bîne hetêke, hemverê yewbînan vîndenê. Ma vajin X, Y. destanê xo danê mîyaneyê xo.

X vendena: Eyşo! Eyşo!

Y: Ha! Ha!

X: Kerga mi ûca ya?

Y: E! E!

X: Baldizê aye ser boçikê a ya?

Y: E! E!

X: Hakî kerdê?

Y: E! E!

X: Çende hebî kerdê?

Y: Diwês hebî.

X: Qupe kewta?

Y: E! E!

X: Çûçikî vetê?

Y: E! E!

X: Ez yena kerga xo û çûçikan bena.

Û vanê çîçkû meqes, çîçkû meqes, bi kaykerdiş diwês gaman erzenê û cayê xo bedelnenê;
a şina o het, a bîne şina heto bîn.

Veyva qestikîne

Verê cû zaf cîcîkî çin bî. Mayê kênan bi pîjik veyva qestikîne viraştêne, cilanê aye qij viraştêne û dayêne pera; qaşikê şekirê roşanî ra zî toqa viraştêne û dayênê serê sereyê aye. Domanan teber a bi a veyvika qestikîne kaykerdêne.

3) KAYÊ LAJAN Û KÊNAN PÎYA

Goge

Kaykerdişê aye:

Bi potikan goge virazenê û çend tenî kay bikerê endêke hêbî çawan virazenê. Vernî de çale danê a û dorê çale şinê yenê, bi çawa danê goge ro, kam goge bikero çale biser kono. No kay bi zaf tena yeno kaykerdişî.

Qoçê Feqîyan (sê quçke)

Qey nê kayî çende tenî bo zî beno.

Kaykerdişê ey:

Di grûbî virazenê, yew hetêk de hîrê sî (tehtî) dîk nanê ro, heto bîn zî hîrê sî (tehte) dîk nanê ro. Bipeşk dîyar beno ke kamco het vernî de dest pêkeno. Kamco het vernî de dest pêkero sîyêka gilore erzenê tehtikan, eke ê tehtikî erd ro ginê (lazim o ke her hîrê zî erd ro ginê), o ke tehtikan visto, şino paştê hetê bînî ke kay kerdo vernî û paştî de yeno çarnayîşî. No kay wina dewam keno.

Goge û Tevşo

No kay bi hewt heşt tena yeno kaykerdişî.

Seba no kay çi lazim o:

Seba no kay sîyêka gilore tera vanê “goge”, sîyêka pehna ke tera vanê “tevşo” lazim ê.

Kaykerdiş:

Goge nanê ro, bi tevşo danê goge ro. Kamî da goge ro, bi lingan marenê, vîst linge bo o biser kono. Heme dor bi dor wina kenê. Kam en peynî de mend, vîst linge tamam nêkerd, beno ebe. Ê bînî heme şinê vîst linge marenê û xêzikêke ancenê û a goge serê yew sî de nanê ro, tevşo erzenê a goge, eke bigino goge ro û goge şoro, o ebe dimayê goge vazdano şino goge biyaro bido şûnê aye. Nê bînî zî vazdanê tevşoyê xo gênê remenê, eke a xêze bivîyarê ê xelesênê, eke nêvîyarê nobedarê goge goga xo rûno şûnê aye, dano dimayê yê bînan kamî biqefelno beno dorê ê, labelê lazimo ke o ke qefelno xêze derbas nêkero. Heme tevşoyanê xo erzenê goge, eke nêgino pero, na hewe dorê nobedarî şinê û yenê, kam şoro pay ro tevşoyê xo no, eke pey ro tevşoyê xo no yew nêşkeno yê ra vajo çîke, tevşoyê xo dano serê linga xo erzeno ra hewa, eke bi destê xo no tevşo pê girot, yew hendî nêşkeno yê têbido. Eke wexto ke tevşoyê xo eşt hewa û tevşoyê înan erd ro gino, nobedar nê tevşoyî biqefelno, na rey nobete bena eyê ke tevşoyê yê ginayo erd ro.

Eke dore dûrî şoro, nobedar heya goge bîyaro, yê tevşoyê xo danê erd ro, vanê; “ma çay, qehwe, loqim wenê.”

No zî kêfê kay o, heta nobedar yeno nê vazdanê xêze xelesnenê. Xêze bixelesnê nobedar nêşkeno qarişê înan bibo. No kay, heta heme aciz bibê o çax qedîyeno.

Kapekay (sêmen)

Qey nê kayî di tenî zî benê, zêde zî benê.

Qey nê kayî çi lazim o:

Qey nê kayî hîrê hebî kapî lazim ê. Kapî; kapikê çokê heywanan ra vejenê, nê heywanan ra zî bizî û mêşinan de estê; kapê heywananê pîlan nêbenê.

Kaykerdişê ey:

Vernî de peşke erzenê, kam bibo yewin, o dest pêkeno. Hîrê kapan erzeno/a gereka her hîrê kapî sey yewbînan bê. Her hetê kape rê nameyî ameyê vatiş:

Kiştêke kape ra vanê dizd (tersê ci heto çal o)

Kiştêke kape ra vanê sofî (tersê ci duz o)

Kiştêke kape ra vanê mîre (dîk û çal o)

Kiştêke kape ra vanê her (dîk û duz o)

Gereka hîrê kapî zî ya dizd, ya mîre, ya sofî yan zî her bêro. Wextoke her hîrê sey pê berê beno sêmen. Wexto bibo sêmen, o merdimo ke kapan eşto eşkeno kay dewam bikero. Rayna kapan erzeno, di hebî eynî bêrê, heboke sey înan nêro, o ke sey înan nîyo dano ê bînan ro. Eke nêşko perodo yan zî her diyînan ro do xelet beno û beno dorê yê bîni. O bîn gama kaykero lazim o ke sêmen bêro; eke sêmen nêro, reyna dore ê bîni ya.

Gama sêmen bêro hîrê puanî yo; dima ra, di puan şino. Kay de kam pûanê xo bikero vîst serkono û vano:

Hulerî milerî

Av da binê lengera derî

Serê xo (o ke kay kerdo vinî, nameyê ê) tiştêk baş werî

Rayna kapan erzenê, kapî seyîn bêrê, o ke kay kerdo vinî goşê ey yeno tepiştîşî, heya ke yê kapan sey pê bîyaro. Heta sey pê nêro goşan vera nêdanê.

Dar û Lûrke

Qey nê kayî, yew dara qije lazim a ke nameyê aye lûrke ya, yewe zî çîwa esta, naye ra zî vanê dare.

Qey nê kayî di tenî zî, zêde merdimî zî bibê beno.

Kaykerdişê ey:

Çiwaya qije (lûrke) serê sî de nanê ro û çîwa danê pero, o bîn şino vernî de vindeno, eke lûrke hewa ra biqefelno, o biser kono. Eke hewa ra nêqefelno lûrke erd ro gino, lûrke erd ra gêno û erzeno a çîwa (darî), eke pero gino biser kono; eke nêgino pero, o ke dorê ê ya, o dar dano lûrke ro, lûrke heya ça şoro bi yê darî hûmareno, hewna ano hewna dano pero. No kay no hawa dewam keno heya hûmardiş bibo se (100).

Firîştex

No kay bi şewe yeno kaykerdişî; seba nê kayî çende tenî bê zî benê.

Kaykerdişê ey:

Eyê ke kaykenê ewilê kaykerdişî cemayke percînan benê cayê kaykerdişî pê adir wekerê. O wext dewan de ceyran çin bî. Adirê xo kenê we û yewbînan hûmarenê; o ke yeno hûmardiş vejêno; o ke mend peynî beno dorê ê û çimanê xo gêno, ê bînî şinê xo nimnenê; o ke çimê xo girotê heta vîst hûmareno, çimanê xo a keno, şino ro înan geyreno. Kamo ke ewil bivîno nameye ey vano û vano firîştex, şino cayo ke çimê xo girewtê, destê xo dano pero. Labelê lazim o ke ewilî o ke nameyê ey wendo şoro destê xo bido o caye ro. Na rey beno dorê eyê ke nameyê ey ameyo vatiş û nêşkayo şoro destê xo cayê kaykerdişî ro do.

Hakekay

Cuyayişê merdiman serê kay de tesîr keno. Dewan de hakî zaf ê, no sebab ra bi hakan ameyo kaykerdişî. Hako germin daha zexm o; nê kay rê hako saxlem lazim o, no sebab ra hako germin benê.

Kaykerdişê ey:

Domanî hakanê xo keye de girênenê û şinê teber a cayêke de kom benê. Peşke erzenê, yew beno yewin, ê bînî zî hakan kenê zereyê destê xo û desê xo anê pê. O yewin dano hakanê înan ro, hakê kamî bişikno hakê ey tera gêno, ê ey bişikîyo o hakê xo dano. Wina bi dore heme kaykenê. Kamî ke hakî zaf berdî o beno serdest.

Gozekay

No kay bi gozan yeno kaykerdişî. Seba ke gozî payîze resenê, no kay zafane payîze û zimistanî yeno kaykerdişî. No kay en tay bi di tenan yeno kaykerdişî.

Kaykerdişê ey:

Herkes gozanê xo xêze de nano ro û yew goza deqe (na goze en rinda û diyarkerde ya) darenê we qey wextê kay bişanê ra gozanê xêze. Bi peşke dîyar beno ke kam vernî de dest pêkeno. O yewin deqê xo şano ra gozê xêze de yê; çend hebî gozan bero, ê gozî benê ê ey. Eke deqê ey nêgino gozan ro, beno dorê yê bînan.

No kay heta gozî biqedîyê devam keno.

Pancokî

No kay, bi panc hebî sîyê giloran kay beno.

Kaykerdişê ey:

Sîyek kenê destê xo, destanê xo benê peynî, bi dizdî kenê zereyê destêkey xo û destê xo gêne; her di destanê xo anê vernî vanê sîye kamco destê mi de ya? Kam bizano ewilî o kay keno.

Pancokanê xo erzenê erd, hebêke tera gênê erzenê hewa û heba heb erd ra gênê. Gere sîya ke erzenê hewa qet nêgino erd ro; bigino erd ro merdim kaye keno vindî û bena dorê yê bînan. Eke sîya ey nêgina erd ro; na hewe sîya xo erzenê erd, na ray di heb di heb erd ra gêno. Eke sî destê înan ra nêgino erd ro; na ray sî xo erzenê erd û hîrê heb hîrê heb gênê. Eke xelet nêbê; na ray erd ra çar heb çar heb gênê.

Ê çar heba destê xo de gênê, hebêke erzenê hewa, gîştê xo yê eşedî danê erd ro, a sîya ke eşta hewa gere hewa ra biqefelno; nêqefelno xelet beno. Eke qefelna; na rey, destêkê xo keno sey çadire nano ra erd; serê nê destê xo ra panc hebî sîyan erzeno, ê sîya ra hebêke gêno destê xo; ê bînan ra vano, xalê xo vaje, merdim ê her çar sîyan ra hebêke keno xalê xo; o ke kaykeno zî sîya destê xo erzeno hewa; sîyanê erdî hebe bi hebe çadire ra vîyareno. Labelê gere nêgino sîya ke tera vato xalo; bigino pero xelet beno. Eke nêgina pero en peynî de xalî zî binê çadirê destê xo ra vîyareno.

Eke sîyan heminan binê çadire ra derbas bikero; na rey serdest keno; sîya erzeno serê destê xo, eke hebêke bo nêbeno; xelet beno. Zêdey hebî bo çende hebî bê (2, 3, 4, 5) erzeno hewa, gere hemina biqefelno; bikero zerey destê xo; hebêke zî te ra bifeletîyo xelet beno.

No kay de vernî de sinorê ey belî yo; vernî de hûmarêke dîyar kenê, goredê ey kaykenê. Ma vajin vato 50, heta 50 kay beno.

Eyê ke bîne serdestî, ê bînan dayne tersnayîşî; vatêne qasê nê mardîşî ma do cew bierzî aw; do pîzeyê şîma de zîl bido. Ê domanan tersnayne.

Qaqe

Qaqe dare ra yena viraştişî. Dor û verê aye kirtikinê.

Kaykerdişê aye:

Dorê qaqe ra la yeno piştişî û helboqe kenê gîştê xo û qaqe yena eştişî; qaqe dorê xo şîna yena; heta bi xo vindero. Eke qaqe weş dorê xo dolamanî bido; vanê qaqe bîya lal e.

Çîke (pişke kerdiş)

Qey nê kayî, çende hebî darê viraşteyî ke serêke înan kenê tûj û cayke herra ey hî bo lazim o.

Kaykerdişê ey:

Yew çîwayê xo dano erd ro; ey bîni zî çîwayê xo danê çîwayê ey ro, eke çîwayê ey bigino erd ro, kam a çîwa ro do a çîwa bena ê ey. Eke nêfîno, o ke çîwa dayo erd ro; çîwayê xo vejeno dano çîwayanê bînan ro; kamco çîwa bifîno a çîwa bena ê ey. Çîwayêke ê bînan ra berdê kom kenê benê keye danê maya xo, maya înan çîwayan erzena tenûre yan zî kuçike.

Kivrît kaykerdiş

No kay de kivrît hetêk ey “mîre” (heto berz), hetêk cendirme; hetêk dizd, hetêk zî sofi beno.

Kaykerdişê ey:

Kivrît erzenê; ê kamî “mîre” bêro yo beno yewin; cendirme bêro beno ê dîyin û beno ardimkarê mîreyî; na rey ê bînî erzenê, ê kamî dizd bêro; mîre cendirmî ra vano bi qayîş destê ey ro de; mîre vajo çende heban perode cendirme endêke dano piro. Eke sofi bêro nêdanê piro.

No kay ke yeno kaykerdişî heta heme bibê rincanî vajê bes o, o wext qedîyêno.

Keyeyê kamî ra yê

No kay de panc hebî gîştan kenê mîyane destê bînî, gîştta ortî limnenê; lazim o ke merdimo bîn, a gîştê orteyîne bivîno û gîştta pêbigîro. Eke bi xelet yewna gîştta pêbigîro; xelet beno. Ceza gêno; ceza zî no hawa yo:

Vanê, ti keyeyê kamî ra yê; vajo ez keyeyê kamî ra ya; qasê merdimêkê ê keyî de cûyenê; endêke bigîştî danê mîyanê çimanê ey ro.

Mîsal:

- Ti keyeyê kamîra ya?
- Ez keyeyê Fate ra ya

Fate, mêrdeyê aye, domanê aye; çend kesî ê keye de estê endêke gîştî danê mîyanê çiman ro.

Çûçik Firî Fir

Kaykerdişê ey:

No kay de nameyê heywananê ke perenê vanê; eke bi rastî eşkeno bipero gîştê xo kenê berz; mîyan ra ra-ryan ê heywanêke nêşkenê biperê yeno vatiş; eke merdimêko xo şaş bikero û gîştta xo berz kero, o xelet beno. Na rey o merdimêko xelet bîyo xo fekûrê erzeno erd; nê bînî destê xo serê paştta ey de danê pêser û persenê vanê, destê kamî serê destan de yo? Eke tede vejo (bizano) xelesêno; la eke nêzano heme pîya danê paştta ey ro.

4) ÇIME:

- 1) Aysel DOĞUÇ (Mintiqaya Licê dewa Beney ra ya)
- 2) Hamit OZAN (Mintiqaya Licê de melatî kerdo)
- 3) Sabrî AKDEMİR (Mintiqaya Licê dewa Licoke ra yo)
- 4) Sidîqa PEKTANÇ (Mintiqaya Licê dewa Comelaş ra ya)
- 5) Muxlîsa EKTÎ (Mintiqaya Licê dewa Zenge ra ya)

5) FOTOGRAFÎ

Çiçe - 1

Çiçe - 2

Kapekay (sêmen)